

HYVINVOINTIVALTION LÄPIMURTO 50-VUOTTA SITTEEN. SUOMALAISTEN ”ARABIKEVÄT”¹

Päivi Uljas: *FT, historiantutkija, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto.*
paiivi.uljas@helsinki.fi

Janus vol. 20 (2) 2012, 168–181

Puheenvuoroni käsittelee uudenlaisen konsensuksen syntyä Suomessa vuosina 1956–1964: aikaa, jolloin monien suomalaisten tutkijoiden arvioiden mukaan hyvinvointivaltiota alettiin rakentaa (esim. Hellsten 1993, 330; Smolander 2000, 247; Kangas 2006, 195). Pohdin, oliko prosessi itseään toteuttava passiivinen ilmiö, jossa valtion toimiala laajeni kuin itsestään, oliko kyse rauhallisesta ja sovinnollisesta kansalaisten, puolueiden tai työmarkkinajärjestöjen kypsymisestä vai kamppailusta, jonka tulosta ei vielä yleislakon jälkeen vuonna 1956 osattu arvioida eri puolueissa? Voitaisiinko Suomen muutosta tutkia eräänlaisena teollistumisen, kaupungistumisen ja hyvinvointivaltiokehityksen pikakelauksena, koska koko prosessi on pakattu pariin vuosikymmeneen? Miten suomalaisen hyvinvointivaltion läpimurto yleensä ottaen tapahtui? Oliko tulevaisuus avoin 1950-luvun puolivälissä?

Viime vuonna näimme, kuinka sokerin hinnankorotukset käynnistivät kansalaisliikchedinnän Tunisian syrjäseuduilla ja laittoivat liikkeelle massiivisen ilmiön, jota kutsutaan arabikevääksi. Oma hyvinvointivaltiokehityksemme lähti liikkeelle hiukan vastaavanlaisesta tilanteesta, sokerin, kahvin, vehnäjauhojen ja bensiinin hinnan toistuvista korotuksista vuosina 1956 ja 1957.

PUOLITTAISEN OMAVARAISTALouden, METSÄN JA MAIDON SUOMI

Maaseudulla asui 67 prosenttia suomalaisista vuonna 1950 (Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta, VII nide). Valtaosa tiloista oli niin pieniä, että perheet selvisivät ainoastaan metsä- ja muiden sivutöiden, kotieläinten, viljelypalstojen sekä koko perheen, myös lasten yhteisen raadannan avulla. Olimme vielä 1950-luvulla köyhä ja alikehittynyt agraariyhteiskunta. (Esim. Heinonen 1990, 158–160; Kerkele 1996; Kavonius 2011, 130.) Sain mahdollisuuden tehdä vuosina 2007 ja 2008 kyselytutkimuksen pääkaupunkiseudun rakennus- ja elintarvikealojen ammattiosastojen eläkeläisjäsenille heidän lapsuutensa olosuhteista. Kyselyyn vastasi noin 850 ihmistä, heistä vajaa 12 prosenttia kuvasi asuneensa lapsuudessaan kaupunkimaisesti ja vajaa kahdeksan prosenttia oli syntyperäisiä helsinkiläisiä.

Kun lukee aikakauden poliittisen historian tulkintoja, jää helposti siihen käsitykseen, että aiemmin olisi ollut erikoistunut työnjako, jossa toisaalta elivät maaseudun viljelijät, joita puolusti maalaisliitto ja toisaalta kaupunkien työläiset, joita puolustivat vasemmistopuolueet, ja näiden ryhmien taistelu olisi leimannut sotien jälkeistä aikaa. Tosiasiassa viljelyalat olivat tunnetusti niin pieniä valtaosalla suomalaisista viljelijöistä, että he tarvitsivat myös lisätöitä ja vastaavasti

maaseudun ja myös osin kaupunkien palkkatyöläisillä saattoi olla joko maati-la tai vain eläimiä ja pientä tai isompaa omatarveviljelyä. Monilla kyselytutkimukseeni vastanneilla oli suuria vaikeuksia kertoa isänsä ammatti ja he yrittivät täsmentää isänsä ammattia kirjoittamalla kaavakkeen sivuun esimerkiksi seuraavia lisämääriä:

- Pienviljelijä, seppä, suutari.
- Kirvesmies, suutari, teurastaja, pienviljelijä.
- Kirvesmies ja suutari, viisi hehtaaria maata, hevonen, lehmä ja lampaita.
- Kyläsuutari, pienviljelijä, sekatyömies.
- Metsuri, maatyöläinen, rakennusmies.
- Maanviljelijä, kirvesmies ja muurari, kuusi hehtaaria maata ja kaikkia eläimiä.
- Pelimanni, maanviljelijä, kirvesmies, metsätyömies.

Maanviljelijä- tai pienviljelijäisä oli kaikista pääkaupunkiseudun eläkeläiskyselyni vastaajista noin 39 prosentilla, mutta perheen omalla tilalla vastaajista kertoi asuneensa lapsuudessaan lähes 50 prosenttia. Lehmä oli jo yli 60 prosentilla ja muita ruokatuotantoa helpottavia eläimiä jo yli 67 prosentilla vastaajien lapsuuden perheistä. Oman palstan ja lehmän tai talkoilla hankitun perunan ja maidon avulla selvittiin hengissä vaikeinkin vuosina, vaikka palkkataso pysyi kansainvälisesti tarkasteltuna hyvin matalana. Monien muistitietoaineistojeni haastateltavien lapsuudenkodeissa ostettiin kaupasta vain sokeria, kahvia, vehnä jauhoja ja palo-öljyä. Yli puolet perheiden tuloista käytettiin ruokaan. (Kavonius 2011, 130; Uljas 2012, 61–84.)

Elämäntapa perustui monimutkaiseen systeemiin: omaan aputalouteen sekä tuotteiden, talkoiden ja työsuoritusten vaihtoon. Kyläläisten keskinäisriippuvuudet olivat tärkeitä. Vanhukset, sairaat ja lapset hoidettiin kotona, lasten vieraille tekemän työn palkatkin annettiin usein vanhemmille. Vielä 1950-luvulla laissa säilytettiin lapsille velvollisuus elättää omat vanhempansa (esim. Hellsten 1993, 285–286). Pääkaupunkiseudun eläkeläiskyselyn vastaajista noin 63 prosenttia piti velvollisuutenaan auttaa vanhempiaan ja sisarusiaan taloudellisesti ainakin tarvittaessa. Valtiontalouden laajentamista pidettiin sekä poliitikkojen että ilmeisesti myös kansalaisten keskuudessa suurena virheenä ja valtion pääasiallisiksi tehtäviksi nähtiin puolustuksen ja järjestyksen ylläpito sekä hallinnon pyörittäminen. (Siltala 1985, 125–127; Saarela 2008, 626–636; Heikkinen & Tiihonen 2009, 153–154, 123.)

TAVOITTEENA PALUU YÖVARTIJAVALTIOON

Sota-aikana valtion talous kuitenkin oli laajentunut ja tuloverotuksen progressio lisääntynyt, mutta tästä tilanteesta useimmat poliittiset puolueet pyrkivät määrätietoisesti eroon koko 1950-luvun. Taloushistorioitsijat ovat tunnistaneeet kampanjan sen puolesta, että valtion taloudellinen toiminta tulee palauttaa sotia edeltävälle tasolle ja poliitikkojen näkemykset siitä, että sosiaaliset tulonsiirrot olivat nousseet liiaksi (esim. Kangas 1986; Heikkinen & Tiihonen 2009; Häggman 2006; Uljas 2012, 140–143). Hallituskauden 1954–1956 aikana subventioiden ja verotuksen virheellisyydestä järjestettiin lukuisia keskusteluja ja luentosarjoja, joiden antia Helsingin Sanomat esitteli. Ne olivat osa aikakauden

mielipidekampailua talouspolitiikan suunnasta. Kirjasin Helsingin Sanomista vuodelta 1956 yli sata valtion talouden supistamista kannattavaa artikkelia ja vuodelta 1957 vielä enemmän. Esimerkiksi vuonna 1956 lehti esitteli eräänlaisen hyvinvointiajattelun antiteesin ja yvärtijavaltion verotusihanteen todetessaan, että ”pyritään eräiden ryhmien kannettavaksi sälyttämään menoja, jotka aiheutuvat toisten ryhmien suosimisesta. Tähän sisältyy selvästi pyrkimys eri yhteiskuntaryhmien tulojen ja varallisuuden tasaamiseen verotuksen avulla. Sillä tavoin on loitonnuttu verotuksen alkuperäisestä tarkoituksesta, joka oli valtionhallinnon välittömien kustannusten peittämiseen tarvittavien varojen hankinta.” (HS 11.2.1956.)

Yleislakon päättymissopimukseen sisältyneet valtion tulojen heikennykset pakottivat hallituksen poistamaan ruuan ja polttoaineiden hintoja alentavia subventioita, koska Suomen Pankki ei enää lainannut valtiolle tilapäisestikään rahaa. Kuripykälänä toimi Suomen Pankin ohjesäännöksen muutos vuodelta 1953. Virkaansa vuonna 1955 valittu johtaja, Rainer von Fieandt oli vakaumuksellinen suppean valtiontalouden kannattaja (Heikkinen & Tiihonen 2009, 351–352). Silloisen budjettirakenteen takia jouduttiin vähentämään valtiontalouden menoja tulojen laskiessa, koska kaikki valtion lainoitus ja investointitoimet tuli toteuttaa valtion vuotuisten verotulojen avulla. Verotulot tulivat epätasaisesti vuoden sisällä ja osa niistä kulkeutui suoraan itsenäisesti hallittuihin rahastoihin (Heikkinen & Tiihonen 2009, 414). Kun Suomen Pankki ei vuonna 1953 muutetun ohjesäännön mukaisesti tullut enää tilapäisestikään avuksi, hallitus joutui vähentämään menojaan, vaikka rahoja olisi

ollut monessakin rahastossa tai tulossa aivan lähiaikoina.

Prosessista seurasi absurdi tapahtumasarja, kun Suomen valtio julistautui keväällä 1957 maksukyvyttömäksi, vaikka valtion talouden tulos oli kyseisen vuoden aikana ylijäämäinen (Pekkarinen & Vartiainen 1995, 148).

Sokerin, vehnäjauhojen, kahvin, halvan makkaran ja polttoaineiden hintojen korotukset olivat suututtaneet ihmisiä, mutta vielä ikävämpänä isoissa perheissä koettiin kevään 1957 aikana tehty päätös myöhentää lapsilisien maksatusta. Lapsilisät olivat olleet sodanjälkeisten vuosien sosiaalipoliittinen uudistus, joka oli erityisen tärkeä suurilapsisten pienviljelijäperheiden taloudelle, osalle se saattoi merkitä jopa viidennestä vuotuisista rahatuloista (Heinonen 1990, 173; Heikkinen & Tiihonen 2009, 419). Keväällä 1957 käynnistyi erikoinen kansalaisliikehdintä, kun äidit alkoivat liikehtiä lapsilisien puolesta. Eri kuntien ja kylien äitilähetystöjä kävi eduskunnassa ja lapsilisien siirtoa paheksuvia kirjelmää tuli satoja eri puolilta Suomea (SKDL:n eduskuntaryhmän saapuneiden kirjeiden diaari 1957, Kansan Uutiset 11.3–15.7.1957). Lapsilisien siirtoehdotus tuli eduskunnan käsittelyyn aivan kesäkuun viimeisinä päivinä ja jotta päätös olisi astunut voimaan, se olisi pitänyt tehdä kesäkuun aikana. SKDL:n kansanedustajat aloittivat jarrutuskeskustelun, ja puhumalla kaksi vuorokautta yhteen mittaan he onnistuivat jarruttamaan päätöstä heinäkuun puolelle noin 20 minuutilla. Keskustelu radioitiin ja se herätti paljon huomiota. Keväällä 1958 pääkaupunkiseudun rakennus-, elintarvike- ja metallialojen ammattiosastojen järjestämiin mielenosoituksiin tuli paljon

väkeä. Kesällä 1958 eduskuntaan syntyi itsenäisyyden ajan ensimmäinen vasemmistoenemmistö. SKDL:stä tuli Suomen suurin puolue aikalaisarvioiden mukaan protestina hallituksen supistustoimenpiteille. Maalaisliitto teetti gallupkyselyn yllättävän tappionsa syistä. Tulosten mukaan syytä olivat etenkin lapsilisien maksatuksen lykkääminen, työttömyys ja etelän siirtotyömaat, joille maaseudun työttömiä oli kuljetettu (Hokkanen 2002, 418–419).

Kireän rahan kautta ja valtiontalouden supistusohjelmaa alettiin kyseenalaistaa kriittiseen sävyyn lehdissä vuoden 1958 shokkivaalien jälkeen. Helsingin Sanomat (25.8.1958) totesi vaalien jälkeen: ”Toisaalta on ilmeistä, että jatkuva elintason nousu on maassamme erittäin tärkeää. Onhan nyt jo voitu todeta, että kun elintaso nousu hidastuu tai pysähtyy, syntyy poliittisesti epämiellyttävä ilmapääpiiri”. Budjettivajauksen eli kassakriisin olemassaolo kyseenalaistettiin. Helsingin Sanomat (23.9.1958) esitteli Veronmaksajien Keskusliiton selvitystä suomalaisen budjettirakenteen ongelmista. Järjestö totesi, että ”valtion liikelaitoksiin ja yleensä valtion tuloa tuottavaan omaisuuteen tapahtuneet sijoitukset on meillä rahoitettu verovaroin, eikä niin kuin Ruotsissa ja useissa muissa maissa pääasiassa lainoilla, joiden korot ja kuoletukset voidaan aikanaan maksaa sijoitusten tuotosta”. Suomen Sosialidemokraatti (29.1.1959) esitteli Uuden Suomen artikkelia, jossa todettiin kuinka budjettivajauksemme on vähän kiistanalainen juttu, kun kansataloutemme laskenta ei ole aivan nykyaikaista. Jos se olisi Yhdistyneiden Kansakuntien suositusten mukainen, käyttöbudjetti olisi ollut vuodesta 1949 miltei poikkeuksetta vahvasti ylijäämäinen. Helsingin Sanomien (24.2.1959)

pääkirjoituksessa pohdittiin, että valtion luotonotto Suomen Pankista olisi ollut oikeaan osunut toimenpide ja ihmeteltiin, että ”on outoa, että vallitsevassa talouspoliittisessa ajattelussa olemme näin kauan pysyneet umpiossa. Se on sellaista pitäytymistä vanhoissa uskomuksissa, jotka vaikka ovatkin vääriä, pidetään kunniaissa, koska ne ovat vanhoja.”

KÄÄNNE KOHTI HYVINVOINTIVALTIOTA

Eduskunnan vasemmistoenemmistön kausi vuosina 1958–1962 oli kärjekkään poliittisen kamppailun kautta, jota sävytti eri alojen ammattiosastojen yhteistyöryhmien järjestämä näyttävä ulkoparlamentaarinen liikehdintä. Vasemmistoenemmistön kauden aloitti kuitenkin K. A. Fagerholmin johtama enemmistöhallitus, joka pyrki jatkamaan valtion talouden supistamislinjaa. Yöpakkashallituksen tunnettu koalitio kaatui, kun maalaisliittolaiset vetäytyivät pois hallituksesta. Sen jälkeen maalaisliittolaiset vähemmistöhallitukset yrittivät hallita vasemmistoenemmistöistä eduskuntaa, joka kumosi monet hallituksen ehdotukset ja otti lainsäädäntövallan omiin käsiinsä hyvin poikkeuksellisella tavalla. Maalaisliittolaisen vähemmistöhallituksen ja vasemmistoenemmistöisen eduskunnan enemmistön jatkuvat konfliktit nousivat esiin eduskuntakeskusteluissa ja lehdistössä. Valtiovarainministeri Vihtori Sarjala ehdotti jopa jonkinlaisen valtiosääntötuomioistuimen perustamista, joka puolueettomana elimenä toimisi ratkaisijana asioissa, joissa selvästi havaitaan muodollisen vallan käyttöä perustuslain hengen vastaisesti. Sarjala paheksui sitä, että eduskunta nosti valtion menoja enemmän kuin hallitus esitti. (Esim. HS 14.12.1960, 16; Valtiopäivien pöytäkir-

jat 1959 II, 15.12.1959, 1845; 1960 III, 13.12.1960, 1959.)

Tämä lyhyt kausi yöpakkahallituksen kaatumisesta eduskunnan ennen aikaiseen hajottamiseen vuosina 1959–1961 käänsi valtion budjettipolitiikan suunnan. Se myös käynnisti sosiaalipoliittisen uudistustyön säätämällä uudet työttömyysturvajärjestelmät, lisäämällä vuosilomia, säätämällä työeläkejärjestelmän, metsätyömiesten minimipalkkalait, kirjailijoiden tekijänoikeuslait, kirjastolait sekä korottamalla useita kertoja lapsilisiä ja kansaneläkkeitä (Uljas 2012, 194–230). Suomalaisessa historiankirjoituksessa tämän itsenäisyyden ajan ensimmäisen vasemmistoenemmistökauden tarkastelussa päähuomio on kiinnittynyt ulkopoliittisiin ongelmiin. Monet tutkijat ovat arvioineet, ettei vasemmistoenemmistö riittäisyytensä tähden saanut paljonkaan aikaiseksi (esim. Kalela 1989, 169; Suomi 1992, 132; Hokkanen 2002, 454, 539; Vares 2008, 345). Mielestäni, aivan päinvastoin, vasemmistoenemmistökauden kiinnostavin piirre oli eduskunnan poikkeuksellisen voimakas vallanotto yhteiskunnallisen tilanteen ristiriitaisuuden takia. Poliittisen eliitin vanhan konsensuksen hajoaminen mahdollisti uudenlaisen ajattelun läpimurron. Maalaisliiton hallitusvastuusta huolimatta toteutettiin palkkatyöläisiä suosiva työttömyysturva ja työeläke, samoin irtauduttiin kokoomuksen, maalaisliiton ja SDP:n oikeistosuuntauksien ajamasta kireän rahan politiikasta, jota vielä Fagerholmin johtama yöpakkashallituskin ajoi (esim. Koivisto 2006, 130–131; Heikkinen & Tiuhonen 2009, 385–386).

Tutkittaessa tätä ajanjaksoa Suomessa huomio kiinnittyy eräänlaiseen ilmiöiden keskinäisyyden räikeyteen, asioi-

den ja näkemysten nopeisiin muutoksiin ja suuriin tilanteiden hallitsemisen ongelmiin. Sosiologit tunnistavat käsitteen ”epävarmuuden aika”, jonka kuluessa yhteiskunnan tulevaisuutta koskevat vaihtoehtoiset visiot asettuvat yhteiskunnallisten toimijoiden punnittavaksi (Saari 2005, 148–177). Gramscilainen tutkimusmetodi tuntee käsitteen väli-tila eli interregnum. Antonio Gramscin (2005) mukaan tällaisessa tilassa vanha järjestys on kuolemassa, mutta uusi ei pysty vielä syntymään, jolloin hallinnollinen väli-tila muodostuu vallitsevan järjestyksen auktoriteettikriisin kautta. Tällöin ne sosiaaliset voimat, jotka voisivat johtaa hegemonisen myöntymisen turvin, eivät pysty niin tekemään. Vanhan järjestyksen ideologiaan kohdistuu skeptisyys, ylärakenteen ja rakenteen välinen jännitys tulee näkyväksi ja avaa tilan uuden kulttuurin luomisen mahdollisuudelle ja välttämättömyydelle. (Gramsci 2005; myös Minkkinen 2004, 20.) Näiden käsitteiden avulla on kenties mahdollista ymmärtää jakson olemusta.

Yleislakosta ja valtiontalouden supistamisprojektista alkanut poliittinen käymistila, oli uuden poliittisen eliitin rakentumisen kannalta kiihkeän taistelun aikaa: SDP hajosi vuonna 1957, maalaisliitosta erosi Vennamon johtama ryhmä vuonna 1959, kokoomuksessa ja kansanpuolueissa oli voimakasta käymistilaa. Kummatkin kansanpuolueet hajosivat Honkaliiton yhteydessä. Aloitteen siirryttyä vasemmalle oli kokoomuksessa suuria ristiriitoja vuonna 1962 osallistumisesta hallitukseen, vuonna 1963 sairausvakuutuksen toteuttamistavasta sekä valtion lisääntyvästä velanotosta.

Poliittista taistelua sävyttivät korruptio-oikeudenkäynnit ja voimakas media-

ryöpytys. Kari Hokkanen (2002) kuvaa vuoden 1956 presidentin vaalikamppailua Suomen historian likaisimmaksi vaalikamppailuksi. Hokkasen (2002, 312–313) mukaan kokoomuksen puoluehallitus hyväksyi kokouksessaan ”torjuntapropagandan”, jonka mukaan ”Kekkonen häilyvyydestä ja opportunistista oli saatava kansantajuinen ja iskevä yhteenveto”. Kekkonen tuli esittää ”juopottelevana hotellitappelijana, kielitaidottomana nurkkakuntapoliitikkona ja hysteerisenä pyrkyrinä”. Maalaisliiton puoluesihteerinä Arvo Korsimo oli koko kevään 1957 ajan ollut armottoman ajolahdin kohteena. Maalaisliiton seuraavan puoluesihteerinä Pekka Silvolan mukaan kyseessä oli ”ollut poliittisen historiamme armottomin ihmisjahti” (Hokkanen 2002, 402). Uusi Suomi herkutteli Korsimon sodanaikaisen komppaniapäällikön myöhemmin perättömiksi todistetuilla kertomuksilla muun muassa rintamakaruruudesta

Honkaliiton presidenttiehdokkaana tunnettu oikeuskansleri Aarre Honka oli käynnistämässä oikeusprosessit muun muassa maalaisliittolaista pääministeri Vieno Sukselaista vastaan Kansaneläkelaitoksen asuntokysymyksessä ja myös SDP:n oppositioon siirtynyttä entistä valtiovarainministeriä Aarre Simosta vastaan Kätilöopiston kysymyksessä. Monissa aikalaisartikkeleissa nämä oikeusjutut nähtiin osana yhteiskunnallisesta linjasta käytyä taistelua. Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti kertoi presidenttiehdokas Hongan roolista oikeuskanslerina ja suhteesta oikeudenkäynteihin pääkirjoituksessa huhtikuussa 1961: ”...valtakunnan korkeimpana syyttäjäviranomaisena oikeuskansleri Honka on ollut vallanpitäjillemme kiusallinen. Lukuisat K-linjan enemmän tai vähemmän

avoimet kannattajat ovat viime vuosien kuluessa joutuneet selvittämään jotakin elämänsä tai virkauransa vaihetta oikeusistuimen edessä oikeuskanslerin oltua monessa tapauksessa asian vireille panijana.” (SS 7.4.1961.)

Tapio Bergholm (2007, 89) arvioi, että SAK:n vuoden 1958 vaaliohjelma oli ollut hyvin kunnianhimoinen, kun siinä oli vaadittu muun muassa työllisyyden hoidon ottamista pääasiaksi, 40-tuntista työviikkoa, työttömyys- ja sairausvakuutusta ja metsä- ja uittotöiden saattamista työaikalain piiriin. Nämä vaatimukset olivat lähes täysin toteutuneet vuonna 1964. Suomen Naisten Demokraattisen Liiton liittokokouspäätöslauselmaan syksyllä 1958 oli sisällytetty seuraavia vaatimuksia: kauppaa sosialististen maiden kanssa oli lisättävä, työttömyysvakuutus tuli toteuttaa työnantajien ja valtion kustannuksella, ratifioida naisten samapalkkaisuussopimus, saada yleinen sairausvakuutus ja palkallinen synnytysloma. Tuli korottaa kansaneläkkeitä, perhevastuksia ja lapsilisiä, lisätä valtion ja kuntien lisätukea vähävaraisten asuntokysymysten ratkaisemiseksi. Lisäksi kokous vaati, että perustetaan kunnallisia keskikouluja ja ammatteihin valmistavia kouluja ja toteutetaan yhtenäisyyskoulujärjestelmä (Suomen Naisten Demokraattisen Liiton V:lle Liittokokoukselle luonnos päätöslauselmaksi 31.10.1958). Kouluuudistusta ehdottanut ensimmäinen mietintö annettiin eduskunnan vasemmistoenemmistön aikana ja oli sekä Suomen Sosialidemokraatin että Helsingin Sanomien artikkelien valossa erittäin keskeinen taistelukysymys koko eduskunnan vasemmistoenemmistön ajan, mutta etenkin kesällä 1959. Suomen Naisten Demokraattisen liiton asettamista tavoitteista vain koulutusjärjestelmän uudistus

oli vielä kokonaan toteutumatta vuonna 1964 – siis vain kuusi vuotta sen jälkeen, kun vanhat, lähes utopistisena pidetyt tavoitteet oli esitetty.

Kun monet kansanedustajat olivat vaatineet vielä vuonna 1957 eduskunnassa elintason alentamista, Juha Rihtniemi totesi vuonna 1962, ettei mikään porvarillinen hallitus voinut tasapainottaa valtiontaloutta sosiaaliturvaa vähentämällä. Se vain johtaisi siihen, että seuraavien vaalien jälkeen eduskunnassa ei enää olisi porvarienemmistöä (Smolander 2000, 176). Vuoteen 1964 mennessä keskeisissä puolueissa oli voittanut tai voittamassa hyvinvointivaltion rakentamista kannattava linja (Uljas 2012, 247–255).

VALTION ROOLI, TALOUDELLINEN KASVU JA KASVUN HEDELMÄT

Lähes kaikkialla Länsi-Euroopassa taloudelliseen kasvuun vaikuttavina tekijöinä olivat olleet toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina sekä sodan raunioiden korjaaminen, sotien välisten innovaatioiden käyttöönotto että kaupungistumisen seurauksina palkkojen nousu ja rakentamisen ja kaupungistumisen vaatiman infrastruktuurin rakentaminen. Kasvuluvut vaihtelivat näiden tekijöiden seurauksina eri maiden välillä. Barry Eichengreen (2008) on tutkinut läntisen Euroopan, perifeerisen Euroopan ja Itäisen Euroopan kansantuotteen kehitystä eri historian jaksoina 1820–2000. Suomen bruttokansantuotteen reaalin kasvu vuosina 1950–1973 oli ollut hiukan viiteryhmäänsä, eli läntisen Euroopan maiden kasvuvauhtia nopeampi. (Eichengreen 2008, 15–20.) Vaikka vuoden 1957 devalvaatio antoiakin 1960-luvun kasvulle melkoisen sysäyksen, kasvuvauhti ei ol-

lut 1960-luvulla sotien jälkeistä kautta nopeampi.

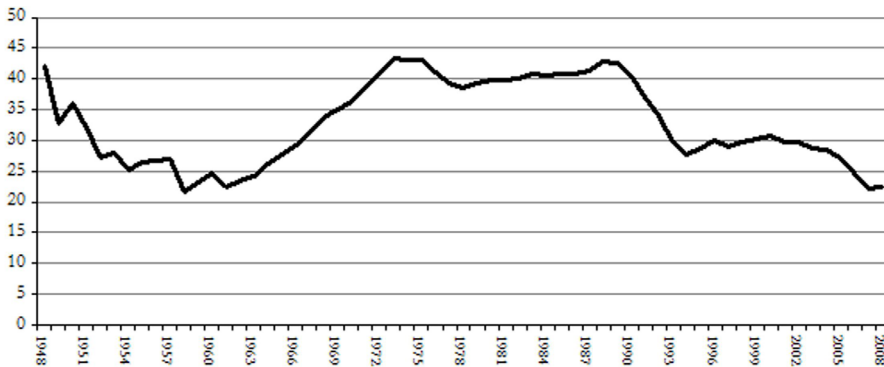
Jos tarkastellaan kasvun vaikutusta hyvinvointivaltiokehitykseen, progressiivisen tuloveron osuus verrattuna taloudelliseen kasvuun, on melko hyvä mittari mittaamaan yhteiskunnallista hyvinvointivaltioajattelua.

Juhani Turkkila (2011) on väitöksessään tutkinut valtion progressiivisen tuloveron osuutta luonnollisten henkilöiden tuloverosta ja todennut, että sen osuus laski sodan jälkeen aina 1960-luvun alkupuolella asti, jolloin suhdeluku oli noin 20 prosenttia. Suhteellinen osuus nousi 1970-luvun alkupuolelle kaksinkertaiseksi, jolla tasolla se säilyi 1990-luvun alkupuolelle. (Turkkila 2011, 158.) Kuviossa 1 näkyy voimakas progressiivisuuden lisääntyminen 1960-luvun taitteesta alkaen. Kuvio vahvistaa tapahtunutta käännettä, vanhan hegemonian paheksumaa pyrkimystä tasata eri yhteiskuntaryhmien tuloja ja varallisuutta. Vuosina 1948–1961 bruttokansantuote kasvoi keskimäärin vuosittain 5,2 prosenttia ja 4,8 prosenttia vuosina 1961–1975 (Laurila 1985, 125). Kun bkt:n kasvuluvut olivat 1950-luvulla jonkin verran suuremmat kuin 1960-luvulla, mutta verotuksen progressio laski 1950-luvulla ja kasvoi 1960-luvulla, tapahtuneessa verokehityksessä korostuu hyvin selvästi yhteiskunnallisen päätöksenteon ja poliittisen linjavalinnan merkitys.

Helsingin Sanomien artikkelit kuvaavat sitä, kuinka tutkimusajankohtana käytiin avointa ideologista kamppailua koko talousjärjestelmän luonteesta ja tulevaisuudesta, ei sosialismia vaan hyvinvointivaltiokehitystä vastaan. Vuonna 1957 lehti esimerkiksi esitteli Pankinjohtaja

Kuvio 1. Progressiivisen tuloveron osuus kaikista henkilöveroista vuosina 1948-2008

Lähteet: Tilastokeskus, tulo- ja varallisuustilastot eri vuosilta, Verohallinnon maksu- ja panotilastot ja Juhani Turkkilän omat laskelmat. Kuvio kertoo, kuinka suuren suhteellisen osan valtion progressiivisella tuloverotuksella kerätyt tuloverot muodostavat kaikista luonnollisten henkilöiden maksamista tuloveroista. Kaikki tuloverot sisältävät tässä tarkastelussa nyt myös luonnollisten henkilöiden pääomatuloista maksamat tuloverot. (Turkkilä 2011, 159. Kuvio 6.20. s.158)

O. Toikan näkemyksiä Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa: ”Eräänä synnä valtion luotonannon kasvuun on ollut myös määrätietoinen pyrkimys saada luotonanto valtion johdettavaksi. Meillä näyttää viime vuosina muodostuneen suorastaan itsetarkoitukseksi, että valtion on päästävä hallitsemaan mahdollisimman suurta osaa kansantulosta ja muodostuvista pääomista, sekä sijoittaa ne, olipa hinta mikä hyvänsä.” (HS 21.3.1957.) Sosiaaliset etuudet nähtiin pikemminkin menneen köyhyyden aikaan liittyneinä etuuksina, eikä hyvinvointivaltiota pidetty tavoitteena. Helsingin Sanomien mukaan sosiaalipoliittikan suunta määräytyi sotien jälkeen, jolloin yleinen tulotaso oli paljon matalampi kuin nykyään: ”Olosuhteiden muuttuessa on myös mainittu politiikka kypsä tarkasteltavaksi. Tätä tehtäessä on syytä muistaa, että meillä ei ole nyt eikä tulevaisuudessakaan kansantaloudellisia

mahdollisuuksia lisätä sosiaalimenojen osuutta kansantulosta vaan pikemminkin päinvastoin. (HS 30.10 1957.)

Devalvaation aikaansaama taloudellinen nousu ei merkinnyt poliittiselle keskustalle, oikeistolle ja talouselämälle mahdollisuuksia tai halua lisätä sosiaalisia etuuksia tai suunnata yhteiskunnallista kehitystä kohti hyvinvointivaltiota, vaan yleisesti katsottiin, että kasvun hedelmät on suunnattava yksityisten investointien rahoittamiseen. Helsingin Sanomat näki myös esimerkiksi 1958 helmikuussa, ettei maan taloudellinen tilanne ollut huono, mutta artikkelissa todettiin, ettei edellytyksiä pidä heikentää verojen ja maksujen korotuksilla tai valtion luotonotolla, joka kaventaa elinkeinoelämän luotonosaantia (HS 24.2.1959). Syksyllä 1961 Postisäästöpankin pääjohtaja Teuvo Aura pohti, eikö julkiselle menotaloudelle sallittavaa rajaa meidän talousjärjestelmässämme

ole jo ylitetty. Hänen mukaansa jotkut kansantalousmiehet olivat esittäneet arvionaan, että valtiontalouden osuus vapaassa markkinatalousmaassa saisi nousta noin neljännekseen kansantulosta. Aura katsoi, että esimerkiksi Suomessa julkisen talouden kasvu yli tämän suhdeluvun oli tuonut mukanaan yhä kasvavan valtiojohtoisuuden ja valtion puuttumisen talouselämän kulkuun. Tällöin on korkean verotuksen välityksellä ryhdytty määräämään myös kulutuksen rakennetta ja pakkosäästämisellä siirretty säästöjen omistus yksityisiltä yhteiskunnalle.” (HS 26.9.1961.)

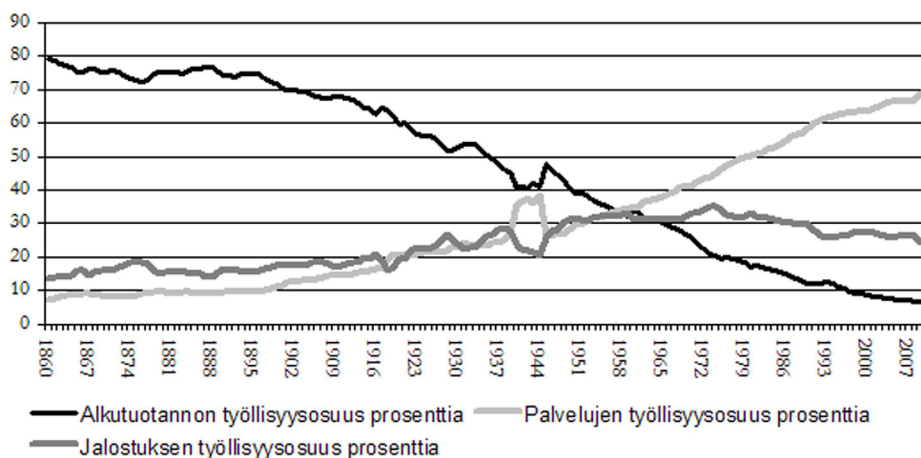
Vanhan hegemonian ajattelutavan taustalla oli erilainen vanha maailma, jossa rahatalous oli vähäisempää ja yövartijavaltiota kannatusta laajemminkin piireissä. SKP:n ja SKDL:n aineistoissakin puhuttiin paheksuvaan sävyyn valtiokapitalismista. Tulevaisuutta ei ollut silloinkaan helppo ennustaa, eivätkä poliitikot päätöksiä tehdessään tienneet, millaiseen maailmaan oltiin menossa. Muutamat nuoremman polven nousevat tutkijat, kuten Mauno Koivisto (1958) ja Olavi Niitamo (1959) osoittivat, että tasaisesti jatkuva talouskasvu on mahdollista saavuttaa investoimalla koulutukseen, ja vastaavasti väestön kohonnut koulutustaso selittää sitä, miksi Suomen teollisuuden tuottavuus on noussut 1920-luvulta alkaen. Kyse oli vielä 1950-luvun lopulla kuitenkin pienehköstä ekonomien ja yhteiskuntatieteilijöiden joukosta, joka vasta oli nousemassa kohti yhteiskunnal-

lisiä johtopaikkoja (Niitamo 1958; Koivisto 1959, 153–154). Vallitseva ajattelu katsoi taaksepäin ja näki valtion talouden laajentamisen suurena virheenä.

TAUSTALLA VALTAVA RAKENTEELLINEN MURROS

Jos välittömänä selityksenä kansalaisten protestiliikkeille ja poliittiselle kuohunnalle näyttäisivät olleen hintojen korotukset ja lapsilisien siirto, tapahtumien taustalla oli valtava rakenteellinen muutos, kuten kuvio 2 osoittanee. Koko vanha pienviljelykseen, aputalouteen ja hevosvetoiseen metsätalouteen perustunut elämänmuoto oli tuhoutumassa, eikä tarjonnut enää elämisen mahdollisuuksia kasvavalle nuorisolle. Samoina vuosina, kun eduskunta aloitti valtiontalouden supistamisohjelman, etenkin Koillis-Suomen pienillä tiloilla oltiin todellisesti pulassa. Maa- ja metsätaloudesta ansionsa saavan väestön osuus väheni 64 prosentista 35 prosenttiin vuosien 1940 ja 1960 välillä (Rantala 1982, 154). Vuosien 1950–1970 välillä maalta kaupunkiin muutti jo yli miljoona ihmistä (Haapala 1993, 16). Suomalaisen yhteiskuntatutkimuksen ehkä laajimmin käsitellyt kysymykset, eli pientilatuotannon rapautuminen, suuri maaltamuutto ja hyvinvointivaltion synty, sekä 1950-luvun lopun poliittinen kuohunta olivat yhtäaikaista historiallisia prosesseja ja ne kohtasivat toisensa ihmisten arjen ja poliittisen päätöksenteon tasoilla.

Kuvio 2. Alkutuotannon jalostuksen ja palvelujen osuus työvoimasta vuosina 1860-2010

Lähde: Tilastokeskus

Eri puolilla Suomea olleiden vanhojen ammattiosastojen aktiivit vastustivat ammattiliittoja voimistavan työttömyyskassajärjestelmän syntyä ja vaativat kaikkia koskevaa universaalia työttömyysturvajärjestelmää. Etenkin keväällä 1960 monet helsinkiläiset ja turkulaiset ammattiosastot toimivat kaikille samansuuruisen työttömyysturvan puolesta ja vastustivat ammattiyhdistysliikkeen jäsenille parempia etuja antavaa ammattiliittojen työttömyyskassauudistusta. Nykynäkökulmasta kyseessä on hyvin poikkeuksellinen käyttäytymismalli, joka tuntui vaativan selitystä. Voisi ajatella, että voimakkaimmat ja parhaimmat neuvotteluasemat omaavat ihmisryhmät pystyvät vakuuttamaan itsensä ja perheensä yksilöllisesti, ja ne jotka jäävät ulkopuolelle, ovat liian heikkoja taistelemaan itselleen omaa turvajärjestelmää. Ei ole mitenkään itsestään selvää, että kaupunkien palkkatyöläiset kamppailisivat sellaisen universaalien työttömyysturvan puolesta, joka on edul-

lisempi järjestäytymättömille tai maaseudun köyhälistölle tai yleensä muille alistetuille, esimerkiksi toisille etnisille ryhmille. Päädyin vähitellen ja monien eri syiden tähden pohtimaan, voisiko kyseisen kansalaisliikehdinnän taustalla olla samanaikainen pienviljelyksen ja hevosvetoisen metsätalouden taantuminen ja maaltamuutto. Kun Beverly Silver (2003) ja Karl Polanyi (1971/1944) kiinnittävät huomiota murroksen tai maaltamuuttajien sukupolven tai kaupungistumisen ja kansalaisliikehdinnän yhteyteen, eikö sellainen voisi liittyä myös suomalaiseen, jopa poikkeuksellisen voimakkaaseen ja nopeaan kaupungistumiseen?

Suomen teollistuminen ja valtava muutto tapahtuivat saman maan ja lainsäädännön piirissä ja valtaosaa maalle jääneistä ja sieltä muuttaneista yhdisti sama tausta, useimmilla myös sukulaissuhteet. Vuoden 1956 kansaneläkeuudistuksen ja 1961 työeläkeuudistuksen jälkeen van-

husten toimeentulo alkoi olla enemmän julkisen eläketurvan kuin omien säästöjen, syytinkien, lapsilta saatavan taloudellisen tuen tai loppuelämän kestäneen työnteon varassa. Maaseudun mökkiläisetkin pääsivät työttömyysturvan ja sairausvakuutuksen piiriin. Maaltamuuttajien kannatti satsata voimiaan sosiaalivakuutuksen synnyttämiseen, koska se oli turva heidän omalle elämälleen, mutta myös heidän maaseudulle jääneille omaisilleen. He kykenivät käyttämään omat tulonsa oman elämänsä järjestämiseen uusissa oloissa ja pois jäi varmaan-kin ikävänä pidetty velvollisuus lähettää rahaa omille vanhemmilleen ja sisarusilleen. Pääkaupunkiseudun elintarvike- ja rakennusalan ammattiosastot olivat järjestämässä suuria mielenosoituksia ja kyseisten alojen työntekijät olivat pääasiassa maaltamuuttajia. (Uljas 2012.) Näin kenties selittyy näennäisen epälooginen käyttäytymismalli, kun kaupunkilaisammattiyhdistysaktiivit toimivat sellaisen työttömyysturvan puolesta, joka auttoi eniten maaseudun rakennetyöttömyydestä kärsiviä.

”Vanha maailma” merkitsi maaltamuuttajille muistoa jatkuvasta ja ankarasta työnteosta, eikä menneisyyteen – pienille tiloille – enää ollut muutenkaan paluumahdollisuutta, koska sieltä ei saanut toimeentuloa. Vanha yövärtijavaltio ei enää kaupungistumisen lisääntyessä riittänyt täyttämään uudenlaisia tarpeita. Syntyi sosiologien tunnistama muutokseen tarvittava kriittinen massa, joka äänesti eduskuntaan vasemmistoennemistön. Ihmiset, jotka elivät yhteiskunnallisen epätasa-arvon ja suuren tuotannon murroksen keskellä, liittyivät liikkeeseen, joka pyrki kiistämään vallitsevan järjestelmän ja tarjosi sille vaihtoehtoa. Ankaran konfliktivaiheen jälkeen

uudenlainen konsensus syntyi vasta, kun pahimmat epäkohdat korjattiin.

Historiallisten prosessien tempo saattaa myös vaikuttaa siihen, millaiseksi yhteiskunta muodostuu. Kun vanhan järjestelmän lahoamisen ja uuden infrastruktuurin ja palkkatyöläistymisen kasvavien kustannusten ongelmat kohdistuivat samanaikaisesti sekä maaseudun että kaupunkien köyhiin, poikkeavan nopea rakennemuutos lisäsi äkillisesti myös tyytymättömän massan määrää ja voimaa, toisin kuin tilanteissa, joissa tämä prosessi kestää vaikkapa vuosisatoja. Suomalainen liikehdintä kulki myöhäisen teollistumisensa seurauksena tietenkin jälkijunassa hyödyntäen Neuvostoliiton pelotteen voimaa ja ruotsalaisten kokemusta ja esimerkkiä (Tuomioja 1996, 101, 109; Uljas 2012, 298–300).

Samoina vuosina, kun kaupungistumisen asettamat uudet haasteet kasvoivat maaltamuuton seurauksena, valtion velvoitteet ja valtion taloudellisen toiminnan laajuus olivat yhteiskunnallisen väittelyn aivan keskiössä. Lisääntynyt kasvu tai palkkatyöläistyminen eivät mitenkään itseohjautuvasti tuottaneet tarvittavia palveluita tai hyvinvointivaltiota, vaan prosessi eteni hyvin ristiriitaisesti. Suomi suuntautui hyvinvointivaltioksi ja kasvavaa kansantuloa alettiin käyttää uudenlaisen kaupungistumisen vaatiman yhteiskunnan rakentamisen ja sosiaalisen turvallisuuden luomiseksi.

Itsenäistymisen ja kansalaissodan jälkeen kumottiin muodollisestikin vuosisatoja kestänyt sääty-yhteiskunta ja aateliston etuoikeudet. Uuden kansalaisia yhdistävän hegemonian johtavat ideologiset teemat sisälsivät eräänlaiset vuosisatoja kestäneiden talonpoikaismellakoiden

alkukristilliset ihanteet epäpyhässä allianssissa sosialismin tasa-arvonäkemyksen kanssa. Perttulat voittivat Bertensköldit. Tämä hegemonia on kantanut näihin päiviin ja suomalainen identiteetti on yhä edelleen – ei rikkautta tai luokkakajoa – vaan yhteiskunnallista tasa-arvoa ja työntekoa ihannoiva. Kansalaisten enemmistö tukee myös edelleen kaikkien tutkimusten mukaan hyvinvointivaltiota (Haavisto & Kiljunen 2011).

1950-luvun lopulla oman aikansa parhaiten palkatut ammattityöläiset olivat vailla sosiaaliturvaa ja nykytermein monet heistä olivat lähinnä pätkätyöläisiä. He kykenivät yhdessä köyhtyvän maalaisväestön kanssa, vanhan työväenliikkeen sosiaalipoliittisella visiolla verkostojensa avulla, painamaan hyvinvointivaltiokehityksen liikkeelle. Nähtäväksi jää, kykeneekö suomalaisten enemmistö yhdistymään myös tulevaisuudessa tasa-arvoa lisääväksi voimaryhmittymiksi jatkuvien kansantulon jakotilanteiden konfliktteissa.

VIITE

¹ Puheenvuoro perustuu 11.2.2012 Helsingin yliopistossa pidettyyn lectio praecursoriaan.

KIRJALLISUUS

Bergholm, Tapio (2007) Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopoliittikkaan. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava.

Eichengreen, Barry (2008) The European Economy since 1945. Coordinated capitalism and beyond. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Gramsci, Antonio (2005) Selections from the Prison Notebooks. Quintin Hoare & Geoffrey Nowell Smith (toim.). Reprinted 1937–2005. London: Lawrence & Wishart.

Haapala, Pertti (1993) Suomalaisen hyvinvointivaltion rakenneshistoria. Teoksessa Pentti Haapala (toim.) Väki voimakas 6. Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Haavisto, Ilkka & Kiljunen, Pentti (2011) Maailman paras maa. EVA:n kansallinen arvo ja asennetutkimus. Helsinki: Elinkeinoelämän Valtuuskunta.

Heikkinen, Sakari & Tiuhonen, Seppo (2009) Kriisin selvittäjä. Valtiovarainministeriön historia 2. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Heinonen, Jari (1990) Pienviljelijävaltiosta sosiaalivaltioon. Näkökulma suomalaisen sosiaalipoliittikan syntyyn, kehitykseen ja muroksiin 1800-luvulta nykypäivään. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 302. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hellsten, Katri (1993) Vaivashoidosta hyvinvointivaltion kriisiin Hyvinvointivaltiokehitys ja sosiaaliturvajärjestelmän muotoutuminen Suomessa. Helsinki: Helsingin Yliopisto – Sosiaalipoliittikan laitos. Tutkimuksia 2/1993.

Hokkanen, Kari (2002) Kekkonen maalaisliitto 1950–1962. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Häggman, Kai (2006) Suurten Muutosten Suomessa. Kansaneläkelaitos 1937–1997. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Kalela, Jorma (1989) Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Helsinki: Työvoimaministeriö.

Kangas, Olli (1986) Luokkaintressit ja hyvinvointivaltio. Helsinki: Helsingin kaupunkorakentamisen julkaisu D-84.

Kangas, Olli (2006) Poliittikka ja sosiaaliturva Suomessa. Teoksessa Tapani Paavonen & Olli Kangas (toim.) Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana. Helsinki: Edita.

- Kavonius, Ilja (2011) Kädestä suuhun. Mikro- ja makrotaloudellinen tarkastelu suomalaisten kotitalouksien säästämisestä ja mittaamisesta 1950-luvulla. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kerkelä, Heikki (1996) Modernin yhteiskunnan synty ja pohjoinen aineisto. Helsinki: Gaudeamus.
- Koivisto, Jukka (2006) Päiviö Hetemäki. Sovinnontekijä. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Koivisto, Mauno (1959) Opin tuottavuus. Kasvatusopillinen Aikakauskirja 96 (4).
- Laurila, Eino (1985) Kulutus Suomen kansantaloudessa vuosina 1900–1975. Helsinki: ETLA.
- Minkkinen, Petri (2004) KAKTUS, Bush ja Pohjois-Amerikan tulevaisuus. Kriittinen avointen historiallisten kontekstien tutkimus ja muutoksellinen politiikka. Helsinki: Like/SRTY.
- Niitamo, Olavi (1958) Tuottavuuden kehitys Suomen teollisuudessa vuosina 1925–1952. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys.
- Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana (1995) Suomen talouspolitiikan pitkä linja. Toinen tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Polanyi Karl (1971/1944) The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time. Boston: Beacon Press.
- Rantala, Onni (1982) Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarela, Tauno (2008) **Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930.** Historiallisia tutkimuksia 239. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- Saari, Juho (2005) Epävarmuuden ajan hyvinvointivaltio – Karl Polanyin teoria yhteiskunnallisen murroksen sääntelystä. Teoksessa Juho Saari (toim.) Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 60. Helsinki, Yliopistopaino.
- Siltala, Juha (1985) Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Silver, Beverly J. (2003) Forces of Labor. Workers Movements and Globalization since 1870. Cambridge Studies in Comparative Politics, Cambridge: Cambridge University Press.
- Smolander, Jyrki (2000) Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomi, Juhani (1992) Kriisien aika, Urho Kekkonen 1956–1962. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Tuomioja, Erkki (1996) Pekka Kuusi – alkolipoliitikko, sosiaalipoliitikko, ihmiskuntapolitiikka. Hämeenlinna: Tammi.
- Turkkila, Juhani (2011) Tuloverotuksen reaalin muuttuminen Suomessa. Kuusikymmentä vuotta verojen vuoristorataa. Helsinki: ETLA, Taloustieto Oy.
- Uljas, Päivi (2012) Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyshegemonian rapautumisen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Vares, Vesa (2008) Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1944–1966. Helsinki: Suomen Kansallismedia Oy.

ARKISTOLÄHTEET

SKDL:n eduskuntaryhmän saapuneiden kirjeiden diaari 1957. Kansan Arkisto.

Suomen Naisten Demokraattisen Liiton V:lle Liittokokoukselle luonnos päätöslauselmaksi 31.10.1958. Kansan Arkisto.

VI Väestötilasto C 102. Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta VII nide. Perhe ja ruokakunta. Tilastokeskus

Valtiopäivien pöytäkirjat 1956–1964. Eduskunnan arkisto.

Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta, VII
nide. Tilastokeskus.

LEHDISTÖ

Helsingin Sanomat 1954–1962.

Kansan Uutiset 1957–1963.

Suomen Sosialidemokraatti 1.3.1956–
31.12.1962.

MUISTITIEAOINEISTO

Pääkaupunkiseudun elintarvike- ja raken-
nusalan eläkeläisille tehty kyselytutkimus
vuosina 2007–2008.